

lost više naroda i država. Radovi koji se nalaze u ovom zborniku omogućavaju jednostavnije sagledavanje i poređenje jednog procesa koji se odvijao paralelno u više zemalja, te pri tome imao svoje zajedničke faktore, ali i specifičnosti. Pristup koji je korišten pri nastajanju ove knjige pokazuje jedan od

načina za istraživanje ne samo prisilnih migracija već i drugih tema, jer multiperspektivnost, multidisciplinarnost i komparaciju ne čini samo deklarativnim pojmovima, nego čitaocu pruža mogućnost da isti problem razmatra upravo na taj način.

Ajdin Muhedinović

Nikica Barić, *Split 1980-ih. Društveni sukobi u sutonu samoupravnog socijalizma*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2019, 863.

Nikica Barić, znanstveni saradnik Hrvatskog instituta za povijest, autor je obimne, ali interesantne knjige *Split 1980-ih. Društveni sukobi u sutonu samoupravnog socijalizma*, koja je 2019. godine izašla u izdanju njegove matične institucije, a nastala u okviru projekta „Hrvatska u 20. stoljeću: modernizacija u uvjetima pluralizma i monizma“, koji je finansirala Hrvatska zaklada za znanost. Knjiga se sastoji od *Uvoda*, četiri tematska dijela s nizom poglavlja i potpoglavlja (koja nisu navedena u *Sadržaju* na početku knjige), *Zaključka*, obimnijeg sažetka na engle-

skom jeziku, *Kazala osoba*, popisa korištenih izvora i literature, popisa izvora ilustracija te popisa kratica. Tehnički je savršeno urađena u tvrdim koricama i obogaćena velikim brojem fotografija, ilustracija, karikatura i isječaka iz štampe. Hronološki sadržaj knjige obuhvata dinamičan period posljednje decenije socijalizma, od smrti Josipa Broza Tita pa do prvih višestranačkih izbora u Hrvatskoj i pobjede HDZ-a u Splitu.

Prilikom istraživanja autor je, osim naučne i stručne literature i članka, koristio neobjavljenu arhivsku

građu Državnih arhiva u Zagrebu i Splitu, kao i brojne objavljene izvore. Također, korištena je i obimna novinska građa lokalnih štampanih medija (*Slobodna Dalmacija, Nedjeljna Dalmacija, Berekin, Omladinska iskra* itd), zatim dio štampe iz drugih dalmatinskih gradova (*Imotska krajina* iz Imotskog), kao i novinski članci različitih medija iz Zagreba (zagrebačko izdanje *Borbe, Glas Koncila, Danas, Start Magazin* i *Vjesnik*), Beograda (*Duga, Naša štampa, Politika, Politika – Svet, Radio TV revija*) i iseljništva (*Nova Hrvatska* i *Poruka slobodne Hrvatske* iz Londona). Osim navedenih, korišteni su i dokumentarni filmovi te snimci s YouTubea. Raznovrsnost korištenih izvora omogućila je sagledavanje brojnih sfera života u Splitu (politička i partijska situacija, sport, „Torcida“, kultura, obrazovanje, privreda, zaštita kulturne baštine, odnosi sa susjednim općinama itd.) na vrlo zanimljiv način, što uz autorovu sposobnost da se izrazi jasnim i jednostavnim jezikom omogućava lahko čitanje ovog vrlo obimnog djela.

U prvom dijelu knjige, pod nazivom „Organizirane subjektivne

strane“, Barić predstavlja društvene snage koje imaju određen stepen ugleda, značaja i moći u Splitu, poput lokalnog Saveza komunista, SSRN, različitih omladinskih i boračkih udruženja i organizacija, zatim sindikata, institucija kulture, medija, a na kraju je prikazan i položaj „drugarica“ u gradu osamdesetih godina. Sve spomenute snage imale su i svoje slabosti, probleme i nedostatke, ali i želje, zahtjeve i planove, čemu autor posvećuje posebnu pažnju. Tako se naprimjer Partija suočavala s ogromnim problemima u efikasnom realizovanju odluka i zaključaka usvojenih na bezbrojnim sastancima, sjednicama, savjetovanjima i drugim forumima, a u drugoj polovini decenije dolazi i do sve vidljivijeg osipanja članstva. Loše stanje u obrazovanju iskazano u nedostatku dovoljnog broja škola i školske opreme, velika nezaposlenost, nedostatak adekvatnih zabavnih i kulturnih sadržaja, nefunkcionalnost omladinskih organa i udruženja, bili su neki od problema mladih u Splitu, a nizak društveni standard mučio je i najstariju gradsku populaciju. Vrlo interesantan i važan segment ovog dijela predstavlja

analiza odnosa gradskog jezgra Splita prema susjednim naseljima na periferiji poput Solina i Kaštela. Borba Kaštelana za formiranje općine, nakon usvajanja Zakona o građevinskom zemljištu u Saboru SR Hrvatske 1980. godine, a kojim je bilo predviđeno podružtvljavanje građevinskog zemljišta u gradovima i naseljima gradskog karaktera, pokazala je postojanje različitih interesa i pogleda na ulogu „gradskog centra“ u budućim administrativnim i teritorijalnim prekompozicijama. Činjenica da su se i Kaštela i Solin u konačnici, nakon duge borbe i niza žestokih rasprava kako u skupštinskim klupama tako i u medijima, izborili za status općina pokazuje da, barem u slučaju Splita, centar nije uspio prevladati u sukobu s periferijom uprkos brojčanoj, finansijskoj i prostornoj nadmoći. Zanimljivo bi bilo uporediti ovaj slučaj sa situacijom u drugim gradovima Hrvatske, ali i Jugoslavije, u kojima su tokom osamdesetih pokrenuti slični procesi.

Drugi dio knjige posvećen je privrednoj situaciji u Splitu, odnosno stanju u najvažnijim preduzećima, njihovom poslovanju, produktivnosti, kao i izazovima s kojima

su se suočavali i mogućnostima prestrukturiranja i reformisanja. Također, autor se bavi pitanjem sve većeg broja nezaposlenih, po čemu je Split prednjačio u SR Hrvatskoj, a posebna pažnja je posvećena problemu prekobrojnih radnika u preduzećima. Naime, u posmatranom periodu sve veći izazov bio je pronaći radno mjesto, ali onog trenutka kada bi se to ostvarilo, bilo je gotovo nemoguće izgubiti ga jer su procedure bile isuviše duge i komplikovane. To je jedan od razloga zbog čega su sva preduzeća imala prekomjeran broj radnika, što je značajno utjecalo na pad produktivnosti. Postojala su kompletna preduzeća koja su stvarala ogromne gubitke i nisu postojali nikakvi ekonomski razlozi za njihovo održavanje, ali su ipak i dalje opstajala. Ipak, od sredine decenije situacija se sve više pogoršavala te je bilo nužno poduzeti određene mjere i upravo tada dolazi do prvih likvidacija preduzeća, ali i otpuštanja radnika, što je i *Nedjeljna Dalmacija* prokomentarisala – da 40 godina nakon likvidacije kapitalizma radnička klasa ponovo dobija otkaze. Pokazivali su se prvi znaci

nekih novih vremena, a krajem decenije pojam „tehnološki višak“ postaje najčešće korišteni izraz u svim raspravama o privredi u Splitu. Radnici nisu mirno posmatrali takav razvoj situacije pa su obustave rada postale dio svakodnevnice većine splitskih preduzeća. Međutim, problemi u poslovanju preduzeća nisu bili uzrokovani samo makroekonomskim faktorima već i „otuđenošću od rada“ brojnih radnika koji su često zloupotrebljavali institut radničkog bolovanja, a izbjegavali su radne zadatke i kada su bili na poslu. Autor navodi brojne primjere loše radne discipline u preduzećima: od kašnjenja radnika na posao, prijevremenog odlaska s posla, kašnjenja s pauza, a zabilježeni su i slučajevi spavanja tokom radnog vremena. O svim ovim, kao i drugim, čak i težim prekršajima radne discipline, poput nesavjesnog korištenja radne opreme te njenog oštećenja, uništavanja ili otuđenja, rukovodstva preduzeća su bila obaviještena, kao uostalom i partijske i sindikalne organizacije i javnost, ali nije bilo dovoljno snage, želje i umijeća da se svemu tome stane u kraj. Sve spomenuto utjecalo je na

rapidan pad društvenog standarda radnih ljudi i građana, a nestašice pojedinih artikala (npr. mlijeka), kao i energenata (struje i goriva), postaju sastavni dio života stanovnika Splita, što značajno utječe na njihovo raspoloženje, ali i povjerenje u samoupravni socijalizam.

Treći dio knjige po mnogo čemu možda je i najzanimljiviji, a odnosi se na analizu splitskog društva tokom osamdesetih godina. Naime, Split je nakon Drugog svjetskog rata doživio enorman razvoj, što je dovelo do širenja grada u prostornom, urbanističkom i demografskom pogledu. To je dovelo do niza problema i protivrječnosti, pa i određenih društvenih podjela, poput onih na „splitske koljenoviće“ i došljake, o čemu dobro svjedoče napisi čuvenog splitskog novinara Miljenka Smoje. Ipak, za lokalne vlasti puno veći problem je bilo stambeno zbrinjavanje novopridošlih stanovnika, a tokom osamdesetih posebno do izražaja dolazi problem bespravne ili divlje gradnje, uzrokovane smanjenim obimom stambene izgradnje u Splitu. Također, raširena pojava mita i korupcije, privrednog kriminala, zloupotrebe stambenih kredita

i brojne druge devijantne pojave dodatno su komplicirale situaciju u gradu, a uprkos sve većoj nezaposlenosti, kao i činjenici da je Split bio atraktivna turistička lokacija, odnos prema prirodi i historijskoj baštini je bio katastrofalan. Ako uza sve navedeno dodamo da tokom osamdesetih ni „Hajduku“ nisu cvjetale ruže, a da je „Torcida“ sve češće punila novinske članke brojnim huliganškim, pa i nacionalističkim incidentima, lahko razumijevamo zašto je percepcija Splita osamdesetih išla u pravcu „Vražijeg otoka“.

U posljednjem dijelu knjige, znakovitog naziva „Blijede li baklje AVNOJ-a?“, Nikica Barić predstavlja proces definitivnog propadanja socijalističkog sistema u Splitu. Nacionalistički ispadi tokom osamdesetih bili su sve češći i intenzivniji uprkos nastojanjima vlasti da ih suzbiju, a 1985. godine zabilježen je najveći broj takvih incidenata. Katolička crkva, koja je sve više jačala svoje prisustvo i značaj u društvu, i Torcida smatrani su glavnim izvorima nacionalizma i podrivanja sistema, a posebno poražavajuća okolnost, barem za lokalne vlasti, bila je činjenica da su najčešći protagonisti

nacionalističkih ispada bili mladi ljudi. Jačanju nacionalizma znatno je doprinosila situacija na saveznom nivou, naročito s pojavom Miloševića i održavanjem mitinga i skupova, ispunjenih srpskim nacionalističkim obilježjima, u splitskom zaleđu. U atmosferi urušavanja društvenog sistema, privredne apatije i naglašanih nacionalizama vršene su i pripreme za prve višestranačke izbore na kojima je u Splitu pobijedio HDZ na čelu s Franjom Tuđmanom, ali su ipak i reformisani komunisti SKH-SDP ostvarili određene rezultate, što nije bio slučaj u Solinu i Kaštelima. Konstituiranjem nove, demokratske Skupštine općine Split i zvanično je okončan jednopartijski, socijalistički sistem u Splitu, čime je označen i kraj ove vrlo zanimljive knjige.

Nikica Barić prihvatio se metodološki i istraživački vrlo zahtjevnog posla analize funkcionisanja jedne, nikako male, lokalne zajednice tokom decenije ispunjene brojnim specifičnostima, nesuglasticama i protivrječnostima. Osamdesete godine u Jugoslaviji počinju smrću Josipa Broza Tita, a završavaju smrću jednopartijskog, samoupravnog socijalizma. Split je krajem sedam-

desetih bio na svome vrhuncu, tu su 1979. održane vrlo uspješne Mediteranske igre za čiju je organizaciju gradska uprava uložila ogromna sredstva, naročito u infrastrukturu, a 1978. godine „Hajduk“ je osvojio, ispostaviti će se, posljednju titulu prvaka Jugoslavije, čime je okončana vjerovatno najuspješnija decenija u historiji ovog kluba. S razlogom se u osamdesete ušlo s velikom dozom optimizma, ali knjiga pred nama je pokazala da se od tih želja malo šta ostvarilo. Nikica Barić je koristeći obimnu i raznovrsnu izvornu građu prikazao politički, privredni i ekonomski razvoj, kao i postepenu društvenu transformaciju splitskog društva u posljednjoj deceniji socijalizma. Knjiga jeste obimna, ali je

prepuna zanimljivih detalja i priča koje na najbolji način oslikavaju posebnost jedne mikrolokacije, pri tome ne zapostavljajući širi kontekst. Nikica Barić dao je dobar primjer kako pisati historiju grada u jednom relativno kratkom, ali zato vrlo burnom i sadržajnom vremenskom periodu, a da pri tome rad bude zanimljiv za čitanje kako stručnoj tako i široj javnosti. Na taj način sigurno je dao podsticaj drugim istraživačima da se bave sličnim temama u drugim lokalnim zajednicama, pri čemu im ova knjiga može poslužiti kao odlično metodološko uputstvo, ali i kao odličan materijal za vršenje različitih komparacija.

Mirza Džananović

Xavier Bougarel, *Nadživjeti carstva. Islam, nacionalni identitet i politička lojalnost u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Udruženje za modernu historiju / Udruga za modernu povijest, 2020, 408.

Knjiga francuskog historičara Xaviera Bougarela *Nadživjeti carstva* zavređuje pažnju naučne javnosti, kako naslovom i sadržajem kojim

autor iznova stavlja u fokus posmatranja i analize osjetljive teme iz nacionalne i političke historije, tako i činjenicom da je prijevod njegovog